

Kulturmiljöutredning för Verksnäset
Smedjebackens kommun, 2023

SMEDJEBACKEN
smedjebacken.se

Karta över området. Verksnaset inringat i rött.

Bakgrund

På uppdrag av Smedjebackens kommun har en kulturmiljöutredning för fastigheten *Stora Tolvsbo 18:5, Smedjebackens kommun* gjorts under sommaren 2023. Fastigheten ligger utanför detaljplanelagt område.

Läge och topografi

Fastigheten Stora Tolvsbo 18:5 är belägen på näset i sjön Västra Sveten 4 km sydväst om Söderbärke tätort, Smedjebackens kommun. Öster om sjön ligger bergsmansbyn Stora Tolvsbo med fritidshusområdet Hägnen i norr, och söder om sjön ligger Tolvsbohäll på en höjd. Väster om näset finns en smal sjötunga, den västligaste delen av sjön, kallad Verken.

Verksnäset

Befintlig bebyggelse

Befintlig bebyggelse är till störst del koncentrerad till näsets östra del, mot sjön Västra Sveten. Bebyggelsen är koncentrerad till två huvudsakliga grupper; en utefter strandlinjen på näsets södra del och en på näsets norra del.

Bebyggelsen utgörs till största del av små, röda fritidsstugor från 1900-talet. Även nyare fritidsstugor, uppförda runt 2010, finns mot sjösidan på näsets mellandel. Flera av byggnaderna har under årens lopp genomgått om- och utbyggnationer och på tomterna har även tillbyggt friggebodar och lekstugor. En del av husen på Verksnäset utgör idag permanentboenden.

Stora Tolvsbo

Befintlig bebyggelse

Den karaktäristiska bebyggelsen i området består framför allt av faluröda träbyggnader från 1800-talet och tidigt 1900-tal. Här finns bland annat bergsmansgårdar, torp och en gammal skolbyggnad. När man vandrar längs bygatan mot norr möts man av bondgårdar med stora ekonomibygnader och välbevarade gårdsensembler. Dock har några av huvudbyggnaderna genomgått ombyggnader.

I centrala delen av byn har moderna villor rest sig, och olika varierande nyare bebyggelser har vuxit fram i utkanterna av området.

Här reser sig två imponerande gårdar, Tolvsbohäll och Sveta gård, utmärkande i landskapsbilden. Tolvsbohäll i söder har historiskt fungerat som både fattighus och ålderdomshem, medan Sveta gård närmre bykärnan en gång utgjorde barnkoloni.

Historik

Stora Tolvsbo är en bergsmansby belägen mellan Svetensjöarna söder om Söderbärke tätort. Landskapet varierar från platt till småkuperat och mitt i området rinner hyttbäcken, som fortfarande har en bevarad damm.

Historiskt sett nämns Stora Tolvsbo redan 1367, vilket tyder på att byn hör till de äldsta etableringarna i området. Dess närhet till Söderbärke kyrkby och dess bördiga mark har säkerligen spelat in. 1562 fanns en hytta vid namn Stora Tolvsbo, där nu kvarnen står, och senare, år 1629, byggdes en hammare intill. Hyttan var i bruk fram till 1849 och hammaren upphörde år 1880. Malmen som användes kom från Tolvsbobergs gruvor.

Längs Vallbäcken, från Svarttjärn mot Lilla Tolvsbo, fanns ytterligare två hyttor. En av dem var Svarthyttan, som byggdes under 1620–30-talen nära tjärnen. Närmare Lilla Tolvsbo och östra Sveten låg Hans Carls hytta, om vilken kunskapen är knapp. Båda hyttorna stängdes redan i början av 1700-talet. Idag markerar ruiner och slaggvarpar platserna där de en gång stod.

Fornminnen inom fastigheten

Inga kända fornminnen finns inom fastigheten eller på Västra Svetens västra strand.

Inventering

Siktlinjer från Stora Tolvsbo (för karta, se bilaga 1)

Nyttillkommande bebyggelse mot sjösidan på Verknäsets östra del kommer att vara synlig från befintlig bebyggelse närmast Gårdsjöbovägen söder om Västra Sveten. (Se bilaga 2).

Däremot är de allmänna siktlinjerna från Stora Tolvsbo mycket begränsade. Både allmän gång- och bilväg samt störta delen av bebyggelsen, är placerade tillräckligt långt ifrån strandlinjen för att sikten mot Verknäset ska bli skymd av mellanliggande åkermark och skog. (Se bilaga 3)

Möjligen kommer ny bebyggelse att synas från en handfull privata fastigheter, däribland gamla Sveta gård samt ett par av stugorna i fritidshusområdet Hägnen. (Se bilaga 4).

Historik - Folksemestern & Fritidshusbebyggelsen i Dalarna under 1900-talet

I och med införandet av semesterlagstiftningen 1938 fick alla arbetare rätt till två veckors betald semester. Såväl det privata näringslivet och statliga arbetsgivare som arbetstagar- och intresseorganisationer såg det som viktigt att den nya sammanhängande fritiden fylldes av meningsfullt innehåll. Med efterkrigstidens ökande industrialisering och välstånd (och införandet av den tredje semesterveckan 1951) blev det möjligt för fler att uppföra en egen ”stuga” och spendera semestern där. Vissa delar av landet blev mer populära att uppföra fritidshus i, och för Dalarnas del kom fritidshusbyggandet att bli en viktig del av bebyggelse- och lokalutvecklingen.

Fritidshusbebyggelsen utmärker sig genom närhet till naturen, och återfinns inte sällan i strandnära lägen. Runt flera större sjöar i södra delen av länet finns utpräglade fritidshusområden som tillkommit under 1900-talets andra del. Här finns även exempel på hur stora arbetsgivare upplätit mark och byggnadsmaterial åt sina arbetare.

I och med allemansrätten utökades Strandskyddslagen 1975, vilket begränsade möjligheten att bygga nytt utmed landets stränder.¹

Kulturhistoriska värden

På Verknäset ser man spåren efter den fritidshuskultur som utmärkte folkhemssverige under hela 1900-talets andra halva. Dock har åtgärder som om- och tillbyggnationer och andra renoveringar förändrat bebyggelsen så att den inte (längre) kan räknas som en enhetlig och sammansatt struktur.

Ny bebyggelse som utformas med hänsyn till befintlig bebyggelse bedöms heller inte påverka kulturhistoriska värden hos intilliggande

¹ Andersson, Malena et al. *Dalmodernismen: bebyggelse i Dalarna 1930–1980*, 2020, s. 254ff

Stora Tolvsbo.

Dock finns några saker att tänka på i utformningen av ny bebyggelse som gör att byggnaderna bättre harmoniserar med befintlig bebyggelse och viktiga siktlinjer.

Nedan listas några typiska drag för Verknäset samt riktlinjer för ny bebyggelse.

Typiska drag för Verksnäset

- Småhusbebyggelse i naturnära läge
- Träfasader med lockpanel eller timmerfasad
- Faluröda fasader
- Naturtomt

Riktlinjer för ny bebyggelse på Verknäset

- Hus med mindre proportioner
- Träfasader
- Faluröda eller svarta/tjärade
- Sjönära bebyggelse (dvs sådan som syns från siktlinjerna) bör vara rödmålad.
- Naturtomt med träd och buskar.

Källhänvisningar

Tryckta källor

Andersson, Malena, Jönnes, Lars, Mol, Adam & Ärnback, Kristoffer, *Dalamodernismen: bebyggelse i Dalarna 1930-1980*, Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund, Falun, 2020

Bilagor

Bilaga 1. Karta med punkter för olika siktlinjer.

Bilaga 2. Foto med siktlinje 1 & 2, från Gärdsjöbovägen mot Verknäset samt från ovanliggande bebyggelse på Kalle Jakobs väg.

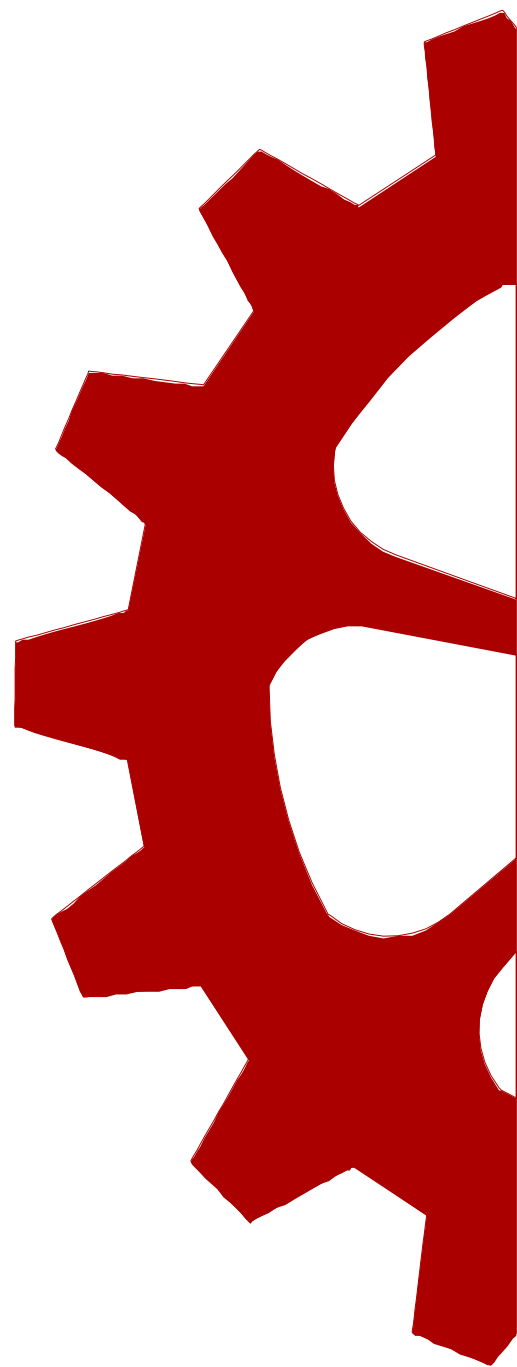

Bilaga 3. Foto med siktlinjje 3, från den enda punkt/sträckan utmed Stora Tolvsbovågen där Västra Sveten kan skymtas.

Bilaga 4. Foto med siktklinje 4, från fritidshusområdet Hägnen, norr om Stora Tolvsbo.

Smedjebackens kommun • 777 81 • Smedjebacken • E-post kommun@smedjebacken.se

Telefon: 0240-66 00 00 • Telefax: 0240-742 41 • Bankgiro:820-9538 • Org.nr:SE2120002205 • Säte Smedjebacken